

ТАРЫХ ИЛИМДЕРИ. ФИЛОСОФИЯ
ИСТОРИЧЕСКИЕ НАУКИ. ФИЛОСОФИЯ
HISTORICAL SCIENCES. PHILOSOPHY

Жумалиева В.Б.

**ЖУСУП АБДРАХМАНОВДУН МАМЛЕКЕТТИК ИШМЕРДҮҮЛҮГҮН АЧЫП
 БЕРҮҮДӨГҮ КҮНДӨЛҮКТҮН РОЛУ**

Жумалиева В.Б.

**РОЛЬ ДНЕВНИКА ЖУСУПА АБДРАХМАНОВА В РАСКРЫТИИ ЕГО
 ГОСУДАРСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

V.B. Zhumalieva

**ROLE OF ZHUSUP ABDRAKHMANOV DIARY IN DISCLOSURE OF HIS
 PUBLIC ACTIVITY**

УДК: 92

Жусуп Абдрахмановдун тарыхый күндөлүгү жаши совет мамлекеттүүлүгү түзүлүп жаткан татаал жана кыйын мезгилдин урунттуу жана кызыктуу документтеринин бири болуп эсептелинет. Күндөлүктө көптөгөн тарыхый инсандардын ишмердүүлүгүнө баа берилип, көрүнүктүү саясий ишмер Жусуп Абдрахмановдун Ата Мекен жөнүндөгү толгонгон ойлору терең ой жүгүртүүлөрү берилет. Бул күндөлүк ошол учурда калыптана баштаган административдик-командалык системанын, партиялык жана мамлекеттик органдардын жаңылышкан саясий чечимдери, бюрократиялык системага каршы күрөш кеңири чагылдырылат. Мындай көрүнүштөрдүн баары Жусуп Абдрахмановду түйшөлтүп, терең ойго салып, күрөшүүнүн жолун издей баштайт.

Негизги сөздөр: Жусуп Абдрахмановдун күндөлүгү, өзгөчө көз караш, мамлекеттик түзүлүш, патриотизм, принципсиздик.

“Дневники” Жусупа Абдрахманова представляют собой важный и интересный документ той сложной и переломной эпохи. “Дневник” содержит оценки деятельности многих людей и яркие мысли, переживания выдающегося политического деятеля. Этот документ интересен тем, что по нему можно составить отражающих борьбу против бюрократических систем, которые все усиливались по мере упрочения командно-административных методов руководства и промахов, ошибочных решений руководящих партийных и правительственных органов. Все это его глубоко волновало.

Ключевые слова: “Дневники” Жусупа Абдрахманова, оригинальный взгляд, государственное устройство, патриотизм, беспринципность.

Diaries of Zhusup Abdrakhmanov are an important and interesting document of that hard and turning point epoch.

The Diary provides evaluations of activities of many peoples as well as vivid thoughts and affections of the outstanding political figure. Systems that were strengthening as command-administrative methods of management were enforcing and leading party and government bodies were blundering and making wrong decisions. This all was worrying him deeply.

Key words: Diaries of Zhusup Abdrakhmanov, original point of view, state structure, patriotism, unscrupulousness.

Улуу адамдардын күндөлүктөрү өзгөчө баалуулуктарга ээ, себеби алар тарыхтын татаал кыйын-кезеңдерин аныктаган тарыхый мезгилди камтыган документтердин катарын толуктайт. Ошондой эле ал адамдардын күндөлүк жашоо-турмушун кеңири чагылдырган кызыктуу жана мазмундуу күндөлүктөрү да абдан маанилүү болуп саналат.

Күндөлүктү дайыма жазып туруу ал адамдын интеллектисинин өзгөчө өнүгүшүн камсыз кылат.

Жусуп Абдрахмановдун тарыхый эмгектери, жасаган докладдары жана күндөлүгүндөгү терең ойлору кыргыздардын аң сезиминде, тарыхында жашап, келечектин түбөлүктүү эмгектерине айланды.

Жусуп Абдрахмановдун архивдеги маалыматтардан алынган сүйлөгөн сөздөрүндөгү, эмгектериндеги, өзгөчө күндөлүгүндөгү айтылган эң бийик таза, терең ойлору автордун эң жогорку деңгээлдеги сүйлөө маданиятынан, интеллигенттүү, өтө интеллектуалдуу изденген адамдан кабар берип, кайталангыс инсандын портретине жандуу тарыхый сүртүм берип, жаралуу жан дүйнөсүн, адамдык бийик сапаттарын ачып берүүгө көмөк көрсөттү десем жаңылышпайм.

Жусуп Абдрахмановдун өмүр жолу, мамлекеттик жана саясий ишмердүүлүгү башкалардан айырмаланган өз доорунан алда канча алдыга кеткен артыкчылыгы бар көп кырдуу ишмердүүлүгү жана терең ой жүгүртүүсү суктанууну, таң берүүнү арттырып, адамдын ишмердигине жана чыгармачылыгына түрткү берип, демилгесин көтөрөөрү шексиз.

Кыргыз улуттук мамлекеттүүлүгүн куруудагы эң кызыктуу жана трагедиялуу мезгил Жусуп Абдрахмановдун энчисине ыйгарылып, анын күрөшчүл жолундагы алган багытын ого бетер бекемдеген. Катаал мезгил анын моралдык абалын, психикалык ийкемдүүлүгүн, ойлоо, акыл жүгүртүүсүн, дегеле эркин сындыра алган жок. Тескерисинче, руху жана эрки күчтүү инсанды мындай

мезгил ого бетер чыйралтып, күч-кубатын, патриоттук таза сезимин бекемдеп, Республиканын өркүндөгөн келечегин түзүүдөгү иш-чараларга болгон мүмкүнчүлүгүн салганын тарых өзү далилдеп келе жатат.

Мамлекеттик ишмер И.Абдуразаков: «Жусуп Абдрахманов жана анын замандаштары тарыхтын улуу жылдарында, кыргыз эли үчүн сөздүн толук маанисиндеги тагдыр чечер мезгилде жашоого, эмгектенүүгө туура келди. Ал кез аркалаган милдеттердин мелжеген мерчеми мурда болуп көргөн эмес, ошого жараша оңбогондой оор болчу, кыл чайнап кырчылдашкан ички карама-каршылыкка толуп турган.

Калкты жаңы шарттарга калыптандыруу керек эле, улуттун өз тагдырын өзү чечүү, административдик-территориялык чек арага ээлик укугу үчүн күрөш зарыл болчу.

Кыргыздын кылымдап түптөлгөн жашоо ыңгайын бузуп, бир жерге отурукташтыруу, эч кимге тиешеси жок жалпы менчикке жармакташып иштөө тажрыйбасына жалгоо, аларга ылайык адаттан тыш жаңы идеологиялык багыт берүү озуйпасы турган. Ошонун бары социалдык психология, патриархалдык-уруучулук аң-сезим өңдүү кай жерде, кай мезгилде болбосун калк назолинин өтө арчыл, өтө чыргоо капшабына кабылып, катуу каршылыкка тушуккан. Өлкөнүн көпчүлүк региондорунда жаңы турмуш куруу саясий, социалдык-экономикалык омоктуу огожолор менен коштолбогондуктан тапшырылган милдет ого бетер татаалдаша берген. Бир да иш жөн өтүп, жөн бүткөн эмес. Совет бийлигине көрүнөө да, көмүскө да каршы чыккандар көп болчу...¹» деп белгилегендей, абдан катаал мезгилде мамлекеттүүлүктүн алгачкы баскычындагы оор тарыхый маселерди чечип, убактысы абдан тар болсо да өз доорунун мыкты адамы болуу менен 20-30-жылдардын чегиндеги тарыхый окуяларга кыраакы жана салмактуу көз карашын, акыйкат баасын билдирүүгө жетишкен (Абдуразаков И.Жусуп Абдрахманов. Тарыхый очерк. –Б.: 2003. 34-35.).

Жусуп Абдрахмановдун 20-жылдын аягын 30-жылдардын башын камтыган тарыхый күндөлүгү ири историографиялык кызыгууну жаратып, өтө сейрек кездеше турган баалуу тарыхый булак катары кыргыз тарыхын байытып келет. Себеби, Жусуп Абдрахмановдун көп кырдуу теориялык мурасы ошол кезде турмуш өзү көтөрүп чыккан эң зарыл маселе, суроолор боюнча чындыкка негизделген көз карашы, ойлору азыр дагы кыргыз коомчулугунун жаңы мезгилиндеги жөнөкөй эмес окуялары менен тыгыз байланышын чагылдырып келет.

Күндөлүгүндөгү ар тараптуу аспектидеги өзгөчө оригиналдуу көз карашы, ой сын-пикири азыр дагы өз маанисин, таасирин жоготпой, ал мамлекеттин бийлик жана интеллигенция чөйрөлөрүнүн саясий эркин жана саясий көз карашын өстүрүүдө маанилүү роль ойнойт деп ишенем.

Жаңы жаш мамлекеттик түзүлүштү курууда Ата Мекенин чексиз ардактап сүйүүдөгү улуу мекенчил

мамилеси тарых алдында Жусуп Абдрахмановдун улуулугун дагы бир жолу далилдеп берди.

Элдин улуттук аң-сезиминин эң маанилүү учурларынын бирин түзгөн мекени менен сыймыктануу адамдарды мекенчил аракеттерге чакырат.

Буга далил Жусуп Абдрахманов Москвадан иниси Токото төмөндөгүдөй кат жазган: «Москвадан тез эле кетип көп күчтү талап кылган өзүмдүн иштериме киришсем экен. Бул жерде деле иш көп, бирок эл менен байланышып, алардын турмушу менен жашап, алар жөнүндө ойлогон иштерден эмес. Мен өзүмдү элдин турмушу менен жашаганды билбеген, кабинеттик иштерге гана жөндөмдүү чоң «бюрократ» катары сезчү элем, көрсө бул тура эмес, чоң катачылык экен. Элимди жакшы көрүп, аларсыз жашай албасымды мен азыр гана Москвадан түшүнүп жатам. Ошондуктан жеке ишинди жалпы ишке, өзүндүкүн коллективге багындыра алганга күч-кубат тапканыма чексиз кубанып жатам. Мен бул жөнүндө абдан көп ойлонуп, мындай чечимге келдим, өзүндүн жеке ишинди жалпы ишке каршы коюуга болбойт экен, ушундан улам балдарымдын кызыкчылыгын элдин кызыкчылыгы үчүн курман кылдым» (ЦГА ПД КР ф. 10. оп. 1. д. 804. 37-бет.).

Жогорудагы кат кандай кырдаал болбосун эли үчүн татыктуу иштерди жасоого жана элинин кызыкчылыгы үчүн өзүн курман кылууга даяр турганы Жусуп Абдрахмановдун Ата Мекенине болгон терен сүйүүсүн далилдеп берди.

Жусуп Абдрахмановдун күндөлүгү татаал 20-30-жылдардагы адилеттүү кыргыз тарыхын окуп – изилдеп, аны калыбына келтирүүдө мааниси жагынан тендеши жок мыкты баалуу булак болуп эсептелет. «Жергиликтүү калктын эмгекчи адамынын абалы 1916-жылга карай адам чыдагыс болгон» деп Жусуп Абдрахманов өзү белгилегендей, геноцид саясатынын курмандыгы болгон элдин коомчулуктагы жаңы өзгөрүүлөрдү оор кабыл алып жатканын далай белгилеп өтөт. Адатка негизделген кыргыз коомчулугундагы жүрүп жаткан маанилүү кайра куруу иштерин өзүнүн көрүп байкаганы боюнча так ачып көрсөтүп, күндөлүгүнөн орун берет.

Бүтүндөй бир улуу элдин тагдырын, тарыхтын жүрүшүн аныктаган ири окуялардын тикеден тике катышуучусу жана түзүүчүсү, жаш муундун өкүлү, улуу патриот Жусуп Абдрахмановдун өзү жазганы күндөлүктүн өзгөчөлүгүн арттырып турат. Себеби 90-жылдарга чейин коомчулукка белгисиз болуп келген 20-30-жылдардагы чыныгы тарыхтын социалдык, экономикалык, саясий, маданий тармактарын чагылдырган маанилүү маалыматтарга ээ болдук. Жусуп Абдрахманов өзүнүн күндөлүгүн жазып жатып, өзү жашаган 20-30-жылдардын тарыхын жазып жатканын сезбесе керек.

Жусуп Абдрахмановдун күндөлүгү баалуу тарыхый булак катары кыргыздардын 20-30-жылдардагы татаал тарыхын акыйкаттык менен тактоодо өзгөчө тарыхый булак болуп, коомчулуктун мындай баалуу булактарга муктаж болуп турганын көрсөтү.

Коомду революциячыл жол менен кайра түзүү үчүн күрөштө Жусуп Абдрахманов өзүн өзү андап билип жана өзүн өзү өзгөртүп, өзүнүн тарыхый миссиясынын маанисинин жана жоопкерчилигинин бүткүл көлөмүн байкап, ошол күрөштү өзүнүн жашоосунун чыныгы мааниси деп түшүнүп, тарых алдындагы конкреттүү карама-каршылыктарды чечип, өлкөнүн кызыкчылыгы үчүн чыныгы максаттуу күрөшү тынымсыз байып турганы менен далилдеп берди.

Кыргыз улутунун алдыңкы билимдүү өкүлдөрүнүн алдында жаңы коомду куруу, жаңы бийликти бекемдөө, жаңы түзүлүштү, жаңы мамилелерди башкача айтканда социализмдин идеалдарын кандайча камсыз кылуу керек деген түбөлүктүү суроолор турган? Бул суроолорго көп кырдуу ишмердүүлүгү менен жооп берген Жусуп Абдрахманов калыптанып калган уруулук түзүлүштү, каада - салт, адат, тартиптерге негизделген укук нормаларын жок кылып, жаңы түзүлүштү, жаңы мамлекетти жана жаңы советтик адамды түзүүдөгү жаралып жаткан кемчиликтерди жана бийликтин саясий, экономикалык, сөз эркиндиктерине жүргүзгөн каршы саясатын күндөлүгүндө айкын ачык көрсөткөн.

Чынчылдык – чындыкты айтууну, башка адамдардан жана өзүнөн иштин анык абалын жашырыбоону өзү үчүн эреже кылып алган адамды мүнөздөгөн адамдын өкүлү катары Жусуп Абдрахмановду күндөлүгүнөн жарата алдык.

Тилекке каршы, бардык адамдар эле чындыкты түзүүчүлөрдөн болбойт, коомдун өзү таптык жана жеке кызыкчылыктардын карама-каршылыгына негизделген себептүү, аны саясатта коргоо, идеологияда актоо, кызмат абалы үчүн күрөштө айрым бир адамдардын ийгиликке жетишүүсү зарыл түрдө алдамчылыкты, көз будамайлоочулукту талап кылган. Бийликтин идеологдору алдамчылыкты актоо жана чындыкты элден жашыруу үчүн бүт мүмкүчүлүктөрүн издешип, «эң жогорку кызыкчылык үчүн» өздөрү гана биле турган «чындыкты» ойлоп чыгарышкан. Мындай «чындык» менен Жусуп Абдрахманов өмүрүнүн акырына чейин күрөшкөн. Күндөлүгүнүн жардамы менен Жусуп Абдрахмановдун дагы бир бийик сапатын аныктап алдык десек эч жаңылышпайм. Буга мисал, 1930-жылы декабрь айында күндөлүгүнө мындай деп жазат: Биздин жетекчилер денесинин кайсы бөлүгү менен ойлонушат, билбейм, бирок алардын көрсөтмөлөрүн кыраакы саясатчылардын көрсөтмөсү деп айтууга болбойт. Бул көрсөтмө боюнча биз ушул жылы гана жашачудай ой калтырат. Түтүн сайын кыдыруу, талаадагы калган пахталарды ээсиз калтыруу, колхозчуларды репрессиялоо у.с.ж.б. – ушундай нерселер дыйкандарга болгон биздин таасирбизди бекемдей албайт. “Биз социализм дооруна кирдик...” пахта издеп дыйкандардын үйүн тинтип жатабыз. Социализм... жана дыйкандарды тинтүү. Кандайдыр бир коошпойт деп 27-декабрда жазса, ал эми 28 - декабрда: Баары көрсөтмө жана буйруктар менен иш

жүргүзүшөт. Демилгени - кудай сактасын. Адамдар машинадай эле иштешет. Бул абдан жаман симптом деп жазат. Мындай ойлорун күндөлүгү менен гана бөлүшпөй эл алдында да ачык айткан.

Анткени Жусуп Абдрахманов өзүнүн бийик, улуу сапаттары менен «улуу инсандын» өзгөчө тарыхын жаратуучу катары өлбөстүккө карай жол алды.

Күндөлүктөн Жусуп Абдрахмановдун мамлекеттик ишмердүүлүгүнө таандык белгилерди жана бийик сапаттарды: мекенчилдик, чечкиндүүлүк, чынчылдык, көрө билгичтик жана тайманбастык, кайрат-күчүн таба алабыз. Буга бир далил, 1932-жылы 31жаштагы өкмөт башчысынын колунда кыргыз элинин тагдыры чечилип жатканда Жусуп Абдрахманов жеке кызыкчылыгын, жогорку кызмат даражасын ойлобой Украина, Поволжье, Тундук Кавказ, Казакстандын миллиондогон калкы ачарчылык менен күрөшүп, агылып Кыргызстанды каптай баштаганда тайманбаган чечими менен канча деген элин, казак элин ачарчылыктан сактап, өмүрүн тобокелге салган. “Эгин даярдоо планы боюнча ВКП (б) БК Орто Азия бюросунда пикир келишпестиктер бар болчу, анткени биз биздин республикага ашыкча жүк жүктөлгөн деп эсептегенбиз. Казакстандан көчүп келгендерге байланыштуу жетекчи кызматкерлерде пландын реалдуулугу тууралуу күмөн пайда болду. Планды орундатуу кыйын экендиги жөнүндө Шахрай жана Исакеев менен маектешкенде, мен: “Республиканы Казакстандын абалына жеткиргенден көрө, бизди планды аткарбаганыбыз үчүн иштен алып таштасын” дедим деп тайманбай ачуу чындыкты Жусуп Абдрахманов гана айткан (Сарсенбаев Б.С. Кыргызско-казахское взаимоотношение в составе СССР (20-30-е годы XX в.) Бишкек : КРСУ, 2013. 66.).

Улуу адамдардын тили жаратылыштын өзүнүн тилиндей жөнөкөй болот; алардын жөнөкөйлүгү принцибине бекем турганга барабар болуп, аларга болгон урмат-сыйды арттырат, качан алардын акылын укканда эл аларга ишеним көрсөтөт деп ойчул Вовенаргдын (XVIII к.) айткан акыйкат пикирин Жусуп Абдрахмановдун күндөлүгүнө берилген кыскача мүнөздөмө катары түшүнсөк болот. Себеби Жусуп Абдрахманов сөздүн улуу чебери катары жаш өзгөчөлүгүнө, ички дүйнөсүнүн өзгөчөлүгүнө, интеллектуалдык даражасына жараша күндөлүгүн түзүп, өзү айткандай урпактарынын алдында өз милдетин аткарды жана ар бир окурман күндөлүктөн улуу сөздүн күчүн сезет деп терең ишенем.

Адабияттар:

1. Абдуразаков И. Жусуп Абдрахманов. Тарыхый очерк. – Б.: 2003.
2. ЦГА ПД КР ф.10. Оп.1.д.804.
3. Эркин Тоо. 30.04.1992-ж.
4. Абдрахманов Ю. Избранные труды /Соч. Дж. Джунушалиев и др. –Б., 2001.
5. Сарсенбаев Б.С. Кыргызско-казахское взаимоотношение в составе СССР (20-30-е г.г. XX в.). Б.: КРСУ, 2013.

Рецензент: к.и.н., и.о.доцент Абдалиева Г.К.